

РОЗДІЛ 10 СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 349.2 (477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/112>

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ СУДДІВ SOME FEATURES OF THE MECHANISM THE LABOR RIGHTS OF JUDGES

**Мелех Б.В., к.н. з держ.упр., доцент,
доцент кафедри права**

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнології імені С.З. Гжицького

У статті визначено поняття й сутність трудових прав суддів. З'ясовано правову природу механізму забезпечення трудових прав суддів. Досліджено реалізацію та захист трудових прав суддів. Виділено проблеми механізму забезпечення трудових прав суддів у контексті судової реформи в Україні.

Проблематика гарантування реалізації названої категорії найманих працівників конституційних і законодавчих приписів у частині забезпечення дотримання їхніх трудових прав (отримання грошової винагороди, надання часу для відпочинку, забезпечення здорових і безпечних умов праці тощо) має вагоме значення в утвердженні їхньої незалежності, недоторканності, унеможливлення будь-якого впливу на них у зв'язку із зайняттям професійною діяльністю тощо.

Без забезпечення не може бути незалежного й неупередженого суду, а отже, і судді, який належним чином має виконувати свою трудову функцію – вирішення судових справ.

Станом натеper правове регулювання трудової діяльності особливої категорії працівників, якими є судді, зазнає істотних змін у зв'язку з проведенням в Україні комплексної судової реформи. Насамперед вони стосуються такого ключового питання у сфері праці суддів, як реалізація трудових прав і свобод цих учасників трудових відносин. Останні як основний складник трудової правосуб'єктності суддів в умовах реформування судової гілки влади потребують підвищеного рівня охорони й захисту відповідними державними й недержавними інституціями. При цьому зменшення чи скасування передбачених законодавством про працю соціально-правових гарантій для суддів на підставі застосування заходів з удосконалення судової системи й правового статусу носіїв судової влади розглядається як недопустиме явище.

З метою запобігання виникненню подібних випадків і забезпечення дотримання трудових прав суддів держава повинна вирішити певні завдання, досягнення яких означатиме вирішення проблем механізму реалізації вказаних прав у повному обсязі, послуговуючись конституційними засадами верховенства права, законності, транспарентності й неупередженості.

Ключові слова: суддя, права суддів, судова реформа, забезпечення трудових прав суддів, захист трудових прав суддів, реалізація трудових прав суддів.

The article defines the concept and essence of the labor rights of judges. The legal nature of the mechanism for ensuring the labor rights of judges has been clarified. The realization and protection of the labor rights of judges have been investigated. The problems of the mechanism of ensuring the labor rights of judges in the context of judicial reform in Ukraine are highlighted.

Issues of guaranteeing the implementation of the aforementioned category of employees of constitutional and legislative provisions in terms of ensuring observance of their labor rights (receiving monetary remuneration, providing time for rest, ensuring healthy and safe working conditions, etc.) are essential in affirming their independence, integrity, and impossibility of any influence on them in connection with their occupation and so on.

There can be no independent and impartial tribunal without security, and therefore a judge who has a proper role to play – court cases.

To date, the legal regulation of the employment of a particular category of employees, such as judges, has undergone significant changes due to the comprehensive judicial reform in Ukraine. First of all, they relate to such a key issue in the field of the work of judges as the exercise of the labor rights and freedoms of these participants in labor relations. The latter, as the main component of the legal personality of judges in the context of reforming the judiciary, require increased levels of protection and protection by relevant state and non-state institutions. At the same time, the reduction or cancellation of social and legal guarantees provided for by the legislation on the work of judges based on the application of measures to improve the judicial system and the legal status of judicial system bearers is considered inadmissible.

In order to prevent such cases from occurring and to ensure the observance of the labor rights of judges, the state must solve certain tasks, the achievement of which will mean solving the problems of the mechanism of exercising these rights in full, by serving the constitutional principles of the rule of law, legality, transparency and impartiality.

Key words: judge, judges' rights, judicial reform, security labor rights of judges, protection of labor rights of judges, realization of labor rights judges.

Постановка проблеми. Механізм забезпечення трудових прав суддів – це складне юридичне явище, яке, виконуючи властиві йому функції, безпосередньо впливає на правове регулювання відносин суддів у сфері праці цих осіб, оскільки є ефективним тільки в разі розуміння поняття та справжньої сутності самого механізму забезпечення трудових прав суддів як працівників.

Пізнання його змісту є необхідним для усунення наявних сьогодні недоліків законодавчої та правозастосовної практики. Вони створюють реальні перешкоди для реалізації суддями своїх правомочностей під час здійснення своєї трудової діяльності. Остання, у свою чергу, має суспільне значення, адже пов'язана зі здійсненням правосуддя, основним завданням якого є охорона й захист прав і свобод фізичних і юридичних осіб від будь-яких порушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання цієї тематики досліджували такі вчені, як М.Г. Александров, В.М. Андрійів, Г.О. Барабаш, Н.Б. Болотіна, Б.К. Бегічев, В.Я. Буряк, С.Я. Вавженчук, В.С. Венедіктов, Т.В. Галайденко й інші.

Мета статті полягає в тому, що на підставі комплексного вивчення теоретичних досягнень учених-правознавців, аналізу чинного національного законодавства, міжнародних і зарубіжних актів та узагальнення практики їх реалізації проаналізувати забезпечення трудових прав суддів у контексті судової реформи в Україні.

Виклад основного матеріалу. У статті 43 Конституції України [1] і ст. 23 Загальної декларації прав людини [2] проголошується право кожного на працю. Не є винятком із цього правила й судді. Вони належать до особливої

категорії працівників, що наділені спеціальним трудово-правовим статусом. Він включає в себе комплекс правомочностей, які можуть бути реалізовані в повному обсязі тільки завдяки створенню та дії системи юридичних засобів. Вона відображається у формі механізму забезпечення трудових прав суддів.

Погляди дослідників на поняття й сутність механізму забезпечення трудових прав суддів є різноманітними та часто суперечать один одному. Досі не вдалося усунути типові юридичні помилки під час конструювання наукових дефініцій зазначеного механізму й не висвітлено в достатньому обсязі його сутність, а також не проведено комплексного дослідження із цього питання.

Це негативно відображається на теоретико-прикладному рівні, що зовсім не сприяє утвердженню й гарантуванню правових можливостей суддів у сфері їхньої праці відповідно до міжнародних стандартів. Зазначені обставини в сукупності зумовлюють актуальність розгляду постановленої проблеми. Як наслідок, це вимагає здійснення її подальшого системно-структурного аналізу з метою досягнення єдності (одностайності) у праворозумінні за вказаним напрямом дослідження.

Крім того, отримані результати слугуватимуть підставою для подолання прогалів у правовій регламентації трудових відносин суддів, а також удосконалення юридичних засобів їх реалізації, охорони та захисту. У такому разі стане можливим забезпечити незалежність і неупередженість суддівських працівників, що є принципами їхньої трудової діяльності.

З'ясування змісту поняття механізму забезпечення трудових прав суддів передбачає детальне вивчення складників, які його утворюють. До них належать такі юридичні категорії, як «трудова праця суддів», «забезпечення прав людини», «забезпечення трудових прав суддів», «механізм», «юридичний механізм», «механізм забезпечення прав і свобод людини» та «механізм забезпечення трудових прав суддів». Їх усебічний аналіз дасть змогу сформулювати визначення досліджуваного питання.

Наукові погляди щодо розуміння поняття «трудова праця суддів» є різноманітними. Водночас їх об'єднує постулат, що воно має комплексний характер. Він проявляється в таких ознаках, які притаманні трудовим правам цих працівників: 1) вони є природними можливостями суддів; 2) вони є невідчужуваними від них; 3) вони необхідні їм для задоволення їхніх інтересів і потреб; 4) існують у сфері реалізації суддями своєї здатності до праці; 5) закріплюються нормами права, тому мають позитивну природу; 6) вони є соціально-економічними правами суддів, оскільки спрямовані на особистість працюючих і становлять матеріальну основу їхнього добробуту; 7) вони реалізуються в індивідуальних і колективних трудових правовідносинах, тобто можуть бути індивідуальними та колективними [3, с. 1104].

Отже, зазначені риси характеризують досліджувану категорію, надаючи їй значення багатогранного юридичного явища. Вони є необхідними для розкриття її змістової наповнюваності. Однак ці ознаки виражають тільки загальну сторону правомочностей суддівських працівників у сфері праці, яка властива всім іншим працюючим. Не заперечуючи їх важливості, усе-таки видається правильним провести деяке доповнення до вищевикладеного переліку. Узагальнено під ними мають на увазі особливі правові можливості суддів, що випливають із виконуваної ними головної трудової функції – здійснення правосуддя.

Це означає, що трудові права суддів є спеціальними та повинні забезпечуватися своєрідним юридичним механізмом. Судді як працівники повинні мати реальну можливість здійснювати закріплені за ними суб'єктивні трудові права, отримувати від цього певні соціально-економічні блага та використовувати різні законні способи відновлення порушених, невизнаних або оспорюваних трудових

прав. За таких обставин можна говорити про ефективність і реальну дієвість механізму забезпечення останніх.

Такий механізм являє собою передбачену загальним і спеціальним законодавством цілісну сукупність юридичних форм, способів і засобів реалізації й захисту трудових прав суддів (сукупна ознака). У ньому вони відіграють визначальну роль. Така домінантність пов'язана з тим, що «в державі соціально-економічні та ідеологічні умови самі по собі ще не забезпечують реалізації прав і свобод. Власне гарантіями вони стають лише завдяки юридичній формі та організаційним зусиллям держави й суспільства, а юридичні гарантії знаходять у безпосередній правореалізуючій діяльності держави» [4, с. 19].

На підставі цього справедливою є констатація того, що зазначений механізм не включає умови чи передумови забезпечення трудових прав суддів, вони ним формулюються з відповідною метою. Цей процес отримує своє логічне завершення й відображається в гарантіях, завдяки яким створюється для суддів юридичне становище охорони та захищеності їхніх правомочностей у сфері праці. Без наявності окреслених гарантій не може існувати механізм правового регулювання трудових відносин, учасниками яких є, зокрема, судді, який побудований на основоположних засадах верховенства права та справедливості.

Механізм, що вивчається, діє на міжнародному й національному рівнях (національно-міжнародна ознака). Кожен із них включає нормативний та інституційний складник. Так, в Україні, з одного боку, національний рівень передбачає наявність єдиного комплексу правових норм, якими закріплюються трудові права суддів. Такі юридичні положення виражені у формі загальних і спеціальних законодавчих актів у сфері праці суддів.

До них, зокрема, належать: 1) статті 43–45 Конституції України [1], якими не тільки гарантуються найважливіші трудові права, а й водночас передбачається їх захист; 2) статті 129, 135 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [3], якими регламентуються питання оплати праці, соціального захисту суддів. Деякі особливості нормативного механізму забезпечення трудових прав суддів містить і Закон України «Про Конституційний Суд України» [5].

З іншого боку, внутрішньодержавний рівень досліджуваного механізму включає систему державних і недержавних органів, головною або допоміжною функцією яких є забезпечення реалізації трудових прав суддів. Це насамперед Верховна Рада України й органи суддівського самоврядування. Щодо міждержавного рівня функціонування зазначеного механізму, то він виявляється у формі системи міжнародних норм, які можуть бути виражені в конвенціях, договорах, рекомендаціях, пактах тощо.

Ними встановлюються загальнообов'язкові для всіх еталони поведінки країн у сфері регулювання праці суддів з метою реалізації їхніх основних трудових прав. У цьому контексті хорошим прикладом може бути Європейська хартія про закон «Про статус суддів» від 10.07.1998 [6]. Цим міжнародним нормативно-правовим актом гарантується суддям право на утворення професійних асоціацій, включаючи професійні спілки.

Для контролю за дотриманням таких стандартів і вжиття належних заходів реагування з метою запобігання порушенню їх або усунення їх порушення діють міжнародні правоохоронні й правозахисні інституції (органи, організації, їх об'єднання). Зокрема, це Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Європейський суд з прав людини тощо. Крім того, механізм забезпечення трудових прав суддів характеризується динамічністю й здатністю до саморозвитку й удосконалення [7, с. 84].

Ця (динамічна) ознака пов'язана з його функціональністю. Уже той факт, що він визначається через категорію «забезпечення», підкреслює його значення як дії. Вона проявляється у формі гарантування, охорони та захисту трудових прав суддів. Крім того, механізм забезпечення

цих правомочностей здатний до змін шляхом проведення відповідних правових реформ, які надають йому нового та якісного змістового наповнення. При цьому його сутність зберігається в первісному вигляді. Він залишається системою юридичних засобів, спрямованих на реалізацію трудових прав суддів у спосіб, визначений законом. Це аксіома, що не може бути ніким порушена.

Реалізацію трудових прав суддівських працівників можна розглядати із суб'єктивної та об'єктивної сторін. Зміст першої завжди полягає в активній поведінці таких суб'єктів трудового права щодо здійснення означених правових можливостей, тобто їх використання для отримання певної правомірної вигоди. Наприклад, з метою працевлаштування вони мають учинити такі послідовні дії, як звернутися до відповідного органу державної влади та пройти встановлену законом процедуру призначення на посаду судді.

Саме з моменту фактичного здійснення (реалізації) трудові права суддів перетворюються з об'єктивних, що закріплені в законодавчих актах, на суб'єктивні правомочності вказаних працівників [8, с. 83]. Реалізація трудових прав суддівських працівників здійснюється в певних межах, які визначаються актами загального та спеціального законодавства. Вони відображають співвідношення з юридичними гарантіями здійснення цих правомочностей у сфері праці суддів, а також спеціальний характер механізму правового регулювання трудових відносин, які виникають за участі зазначених суб'єктів права.

Питання меж реалізації трудових прав суддів у зв'язку з особливостями їхнього правового статусу детально досліджено в наукових працях Т.В. Штих. У зв'язку з цим варто проаналізувати розроблену вченим концепцію з названої проблематики. Дослідник виділяє насамперед таку ознаку правомочностей зазначених осіб у сфері праці, як «обмеження особливостей реалізації трудових прав судді у просторі колом осіб, які володіють цим статусом, а в часі – періодом наявності такого статусу в конкретної особи».

Отже, межі реалізації трудових прав суддів характеризуються певними видами. Вони можуть бути просторовими та часовими. Критеріями такого поділу, відповідно, є: 1) категорія суб'єктів трудового права, для яких установлюються рамки здійснення прав у процесі трудової діяльності, тобто це судді; 2) тривалість перебування останніх як носіїв судової влади. Зазначена класифікація є досить обґрунтованою й доцільною для її використання в юридичній доктрині. Вона яскраво відображає принцип диференціації нормативної регламентації трудових відносин загалом, а також його прояви під час реалізації трудових прав суддів. Водночас науковець наголошує на тому, що «відмінності правового статусу суддів повинні визначатися насамперед за рахунок окреслення меж реалізації ними трудових прав та обов'язків, а не обмежень і заборон, установлення яких суперечить принципам рівності всіх людей у своїх правах і гідності» [4, с. 19].

З наведеного наукового погляду вбачається, що не можна ототожнювати межі реалізації трудових прав суддів з обмеженнями та заборонами, які передбачаються законом і, оскільки суперечать фундаментальним правовим засадам, не гарантують незалежність суддівських працівників під час виконання ними своєї головної конституційно-трудова функції – здійснення правосуддя.

Отже, захист трудових прав суддів – це взаємоузгоджена та взаємозалежна система не заборонених чинним законодавством про працю способів, заходів і засобів відновлювального, припиняючого характеру, застосування яких належить до компетенції уповноважених державних органів та осіб з метою відновлення порушених трудових прав суддів або припинення відповідних порушень. Формування поняття захисту трудових прав суддів відіграє значну роль у вдосконаленні теоретичної бази здійснення

захисту трудових прав усіх категорій працівників, виробленні на їх підставі реальних, практично застосовних напрямів реалізації теоретично обґрунтованих способів захисту трудових прав, а особливо такої категорії працівників, як судді.

Разом із тим питання, пов'язані зі способами захисту трудових прав суддів як окремої правової категорії, які застосовуються в трудовому праві, викликають досить жваву дискусію як щодо сутності цього поняття, так і щодо їх видів. Водночас невирішеною однозначно залишається й проблема трактування способів захисту трудових прав працівників загалом.

Кожній галузі права притаманні власні, специфічні, способи захисту суб'єктивних прав і законних інтересів. Проте у вітчизняній науці трудового права проблема способів захисту трудових прав та інтересів до цього часу ще не була предметом спеціального дослідження. Недосконалість залишається й чинне трудове законодавство України щодо закріплення способів захисту трудових прав та інтересів [9, с. 45].

Основними способами захисту трудових прав і свобод є: самозахист працівниками трудових прав; захист трудових прав і законних інтересів працівників професійними спілками; державний нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства й інших нормативних правових актів, що містять норми трудового права; судовий захист. Отже, способами захисту трудових прав суддів є передбачена законодавством система дій, що здійснюється уповноваженими юрисдикційними органами, судьями або уповноваженими особами (органи суддівського самоврядування тощо), яка спрямована на захист трудових прав та інтересів суддів шляхом припинення їх порушень, поновлення порушених трудових прав з метою реалізації ними їхньої трудової функції.

Зважаючи на обмеженість наукових напрацювань у сфері дослідження питань захисту трудових прав суддів, вважаємо, що таке визначення є прогресивним і теоретично обґрунтованим. Найбільша проблема ґрунтовного дослідження питань захисту трудових прав суддів криється у визначенні переліку всіх можливих способів захисту цих прав. Така ситуація насамперед пов'язана з тим, що сьогодні відсутній чіткий перелік способів захисту трудових прав усіх категорій працівників, а не тільки суддів.

Ще одним фактом підтвердження нечіткості здійснення правового регулювання захисту прав суддів є наявність у Кодексу законів про працю України статті 222, де передбачено, що особливості розгляду трудових спорів суддів, прокурорсько-слідчих працівників, а також працівників навчальних, наукових та інших установ прокуратури, які мають класні чини, установлюється законодавством [10].

Не зрозуміло, ні про які трудові спори суддів ідеться, ні про способи та засоби їх вирішення. Більше того, спеціальним законодавством, зокрема Законом України «Про судоустрій та статус суддів» [11], установлені лише особливості вирішення спорів під час притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Із цього можна зробити висновок, що всі інші трудові спори можна вирішити в загальному для всіх працівників порядку. Однак варто пам'ятати, що в разі здійснення захисту прав суддів загалом способи захисту прав працівників (звернення до комісії по трудових спорах, вищих органів і страйкування) не передбачені чинним трудовим законодавством для такої категорії працівників.

Висновки. Механізм забезпечення трудових прав суддів у контексті судової реформи окреслений проблемами: соціально-матеріального забезпечення суддів; дискримінації суддів за статевою ознакою; непропорційного навантаження (перенавантаження) на суддів; законності звільнення суддів під час проведення судової реформи; притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Загальна декларація прав людини : Декларація ООН від 10 грудня 1948 року. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
3. Про незалежність судової влади : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 року № 8. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-07>.
4. Штих Т.В. Правовий статус суддів як суб'єктів трудового права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2010. 19 с.
5. Про Конституційний Суд України : Закон України станом на 05.08.2018. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.
6. Європейська хартія про закон «Про статус суддів» від 10.07.1998. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_236.
7. Данилова М.В. Адміністративна і трудова складові правового статусу судді як представника судової влади і працівника суду. *Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 12–13 квітня 2012 р. : у 4 т. Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2012. Т. 1. С. 83–84.
8. Андріїв В.М. Система трудових прав працівників та механізм їх забезпечення : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.05 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2012. 402 с.
9. Лагутіна І.В. Форми захисту трудових прав працівників : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2007. 206 с.
10. Кодекс законів про працю України станом на 25.09.2019. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
11. Про судоустрій і статус суддів : Закон України станом на 07.11.2019. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.